

ըլլալով մեր հին երևելի մարդկանց ձեռնագիրը, աս անգամ կը ներկայացընենք Սխիթար Վօշին ձեռնագրին նմանագրութիւնը, որուն վրայ խօսեցանք օրագրիս անցած թուոյն մէջ:

Եւ տախտակիս իրեք տեսակ գրերէն՝ միջինն է գրքին հասարակ գիրը. առջինն է մեծ ընծայականը. վերջինն է այն մէկ տող զարմանալի շուտագիրը, որ հոն յիշատակեր ենք, և կը կարդացուի, Յաղափառ Դափաստանաց Բոխոյ: Վրերուն ձեւին նմանութիւնը ճիշդ է, միայն յայտնի է որ գոյնը հոս աւելի սև է՝ քան բնագրին մէջ. նմանահասն վիմագրողն ալ է Վ. Սահան՝ Վետի՝ Ուաֆայէլեան վարժարանին յառաջագէտ աշակերտներէն մէկը:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՏՈՒԱԾ Թ.

Երբեք՝ Լեւոյ:

Եւ ճարտարութեան երրորդ գործիքը, որ երկու համառօտ գլուխ կը բաժնենք. նախ երկրի վրայ ընդհանուր տեղեկութիւն մը կուտանք, ետքը կը խօսինք մեծ ու պզտի կալուածներու վրայ: — Երկիրը աշխատանքի ու ընչից հետ միանալով կը բաժնի իր ծոցէն եղն ու մեղրը, որոնցմով բոլոր աշխարհք կը կշտանայ: Եւ մէն երկրի բնութիւնը մէկ չէ. մէկը շատ մէկը քիչ բարեբեր է, մէկուն օդը ցուրտ մէկաւիւնը տաք է, մէկը ջրաբեր մէկաւր անջրգի է, և այլն: Եւ բնական տարբերութեանց պատճառաւն է որ զանազան երկիրներուն գինը նոյն չըլլար, թէպէտ և մեծութիւննին նոյն ըլլայ. երկրորդ՝ իւրաքանչիւր երկիր իրեն պտղաբերութեանը համեմատ աշխատանք ու ծախք կը պահանջէ: Հարկաւ մեծ քաղքի կամ բանուկ ճամբու

1 La terre.

մը վրայ եղած երկիրը չկրնար նոյնչափ քիչ ստակ ընել, ինչ որ կ'ընէ անմարդաշատ ու չբանուկ տեղ մը եղած նոյն մեծութեամբ երկիրը: Հարկաւ չկրնար ըլլալ որ մէկին տեղ 30, 40, 50, 60 տուող երկիրը՝ մէկին 5, 10, 20 տուող երկրին գինը ունենայ. վասն զի թէ որ 20 տուող երկրէն ուզենաս 40, 50 հանել, անոր համեմատ աշխատանք ու ինչք պիտի թափես վրան: — Տեսեալնք ու երկրագործք մշակելի երկիրներուն ընդարձակութեանը ու անոնց ուրիշ հանգամանքներուն նայելով՝ զանազան անուններ դրած են անոնց. և կ'ըսուին Գոյ Երկրի՝, Կաբալային սոսոցոթ՝, Դեծ Կալուած՝, Բոյր Կալուած՝. մշակութեան կերպն ալ երկուքի բաժնած են, Դեծ Դալուածի՝, Բոյր Դալուածի՝: — Եւ ու փոքր կալուածը մեծ ու փոքր մշակութեան հետ պէտք չէ շփոթել. չափաւոր կամ պզտի կալուածի մը վրայ ալ կրնայ մեծ մշակութիւն ըլլալ իրեն ընդարձակութեանը համեմատ: Ինչհետեւ Երբոր մեծ կալուածի մը վրայ հարկաւոր եղածին չափ աշխատանք ու ծախք չըլլար, փոքր մշակութիւն կը կոչուի անիկայ. ինչպէս Խալանտան մեծ կալուած ու փոքր մշակութիւն է. որ կրնար շատ աւելի կտոր բաժնուիլ, ու ըլլալ փոքր կալուած և մեծ մշակութիւն: Թէպէտ և աս ալ իրաւ է որ սովորաբար մեծ մշակութիւնը մեծ կալուածի վրայ կ'ըլլայ:

Ինչուան որ իւրաքանչիւր երկրի վրայ ընդարձակութեանը և արգաւանդութեանը համեմատ աշխատանք ու ինչք չգործածես, երկիր մը ինքիւրմէն չկրնար պտղաբեր ըլլալ: Ինչ է պատճառը որ Վաղղիոյ պէս տէրութեան մը մէջ դեռ անբաւ երկիր կայ անբեր ամայի. ինչու Խալիոյ պէս գեղեցիկ երկրի մը տակ անապատէն քիչ տարբերութիւն ունեցող դաշտեր ու ձորեր կը տեսնէ ճամբորդը: Եւ այց ինչ կը զարմանաս ասոնց վրայ. միտքդ բեր

- 1 Fonds de terre.
- 2 Propriété foncière.
- 3 Grande propriété.

- 4 Petite propriété.
- 5 Grande culture.
- 6 Petite culture.

ան երկիրը որ ատեն մը դրախտի պէս զարգարուած էր, և հիմա Միքիկէի աւազուտներէն բոլորովին տարբերութիւն չէր ունենար՝ թէ որ բարերար բնութիւնը միշտ կտոր մը անուշ աչքով նայած չըլլար ան գեղեցիկ բլուրներուն, ան գուարթ լճափներուն, ան սարարտ դաշտերուն և ան սքանչելի հովիտներուն վրայ, որոնք Հայաստանի չորս դին պատած են։ Սիւնի մեր նախնեաց ժամանակն ալ նոյն Հայաստանը չէր, որ ան ատենուան բազմամարդ Հայաստանին միլիոնաւոր ժողովուրդը կերակրելէն ետեւ, օտար ազգաց ալ իր բարիքը կը սփռէր։ Նոյն Հայաստանն էր, բայց ոչ նոյն Հայերն էին, թէ որ կրներէն ազգայինք աս խօսքիս։ — Հիմա որ Վաղղիոյ մէջ աս տարի փետրուարի 24ին պատահած խռովութեան պատճառաւ շատ գործատուներ գոցուեցան և խիստ շատ գործաւորներ դուրս մնացին, տէրութիւնը զանոնք զբաղեցրնելու, և միանգամայն Վաղղիոյ օգտակար բան մը ընելու համար, կ'ուզէ բոլոր իր տէրութեանը մէջ եղած պարապ երկիրները մշակել տալ նոյն աշխատաւորաց, և ասով նաեւ հիմակուան խեղճութեան դիմացը առնել։ Տէրութիւնը արտաքին ու ներքին անբաւ ուրիշ գործոց զբաղած ըլլալով, կարելի է թէ մէկէն չյաջողի աս բանիս գործադրութիւնը։ Բայց օգտակարութեանը վրայ ո՞վ կրնայ տարակուսիլ։

Հ. Տ. Թ.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՆՔԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Բ.

Մշտմանդի գրեթե ամբողջ, հետք գոյացած ուրիշ նիւթերը, Բիւրեղային ջեւերը։ — Մշտմանդի գոյացութեանը վրայ եղած հարծիքները։ — Մշտի և Պրազիլի մէջ աւազմանդ գոյանալը։ — Ուրալէտը և Սիւնի լանդայի մէջ աղանդի գրեթե ամբողջը։

Վրէշ տարի առաջ կը կարծէին թէ աղանդները միայն այրեցած գօտիին տալ կը կը գտնուի՝ ինչուան տաճարութիւնը աստիճան երկու կողմէն հեռաւորութեամբ, այսինքն Միսիա և հարաւային Միքիկէի։ Միայն մէջ լողընտա, Սիւնի զափուր և Պենկալայի սահմանները շատ առատ գտնուեցաւ, մանաւանդ Հնդկաստանի հարաւային մասին մէջ տեղուանքը, Սալաքքա թերակղզիին մէջ, Պոնէոյ կղզիին մէջ, և Պրազիլ Սերոտոֆրիոյ ըստած ձորերը որ լեռներու մէջ են, և ուրիշ տեղեր։ Սերոտայի այլ և այլ թանգարաններուն հաւաքմանցը մէջ կը տեսնուի որ Պրազիլէան աղանդին բուն ծնծոցն՝ է երկաթի սև թթուակը։

Մշտմանդի պարուտակը՝ կ'երևնայ թէ երկրագէտներուն նշանքն ըսածն է։

Եւ կարծուի թէ Հնդկաստան կարծրացած և ժանգային հող դարձած խիճերու մէջ կը գտնուի աղանդներ՝ կոտորտած բիւրեղի ձևով։ Սերոտանեան թանգարանին մէջ կան հեղեղական ժայռերու կտորներ՝ արևելեան Հնդկաստանէն և Պրազիլէն բերուած, որոնց մէջ աղանդներ կը գտնուի։ Հեւ լանտ քաջ հանքաբանը աղանդներ մը ունի պարուտակովը հանդերձ։ Սալին ըսածին նայելով՝ Պրազիլի մէջ ա-

1 Հանքին ելած տեղը, վրայի կեղեր։

2 Չափ։